

MISIR SEFERLERİNE KADAR ESEDÜDDİN ŞİRKÛH'UN HAYATI

The Life of Asad al-Din Shirkûh until the Egyptian Campaigns

Yusuf Nurullah YEMEZ

Yüksek Lisans, Diyanet İşleri Başkanlığı, Bolu İl Müftülüğü, Bolu/Türkiye
Master's Degree, Presidency of Religious Affairs, Bolu Provincial Mufti's Office, Bolu/Türkiye
ysfymz1908@hotmail.com
orcid.org/0009-0008-7743-3740

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 5 Ekim / October 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 17 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi/Published: Aralık / December 2024

Atıf/Cite as: Yemez, Yusuf Nurullah. "Mısır Seferlerine Kadar Esedüddin Şirkûh'un Hayatı". *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 22 (Aralık 2024), 79-106.
<https://doi.org/10.59536/buiifd.1561885>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

* Bu çalışma Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında Prof. Dr. Cahid Kara danışmanlığında tamamlanan "Esedüddin Şirkûh'un Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ÖZ

Haçlı istilalarının başladığı dönem Müslümanlar için sıkıntılı bir dönemin başlangıcıdır. Bu süreçte birbirleriyle ihtilaf halinde olan Müslümanlar Haçlılara engel olmuş ve bu doğrultuda onlara karşı en büyük mücadeleyi ise Zengiler vermiştir. Haçlı ordularına galip gelebilmek için ilk önce bölgedeki birliği sağlamanın gerekliliğine inanan İmâdüddin Zengî, çevredeki Müslüman emirlikler ve devletlerle de mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu amaçla Tikrît civarında giriştiği bir mücadele sırasında aldığı mağlubiyetin ardından Eyyûb ve Şîrkûh'un yanına iltica etmiştir. İmâdüddin, bu zor zamanında kendisine yardım eden bu kardeşlerin iyiliğini asla unutmamış, yanına sığındıkları vakit onlara kucak açmıştır. Fakat onun ölümü sonrasında Eyyûb ve Şîrkûh ayrılmak durumunda kalmış, Şîrkûh Zengilerin hizmetinde kalırken Eyyûb ise Dımaşk Atabeyliği'nin emri altına girmiştir. Artık bu dönemden itibaren Zengî Devleti içerisinde daha aktif rol almaya başlayan Şîrkûh'un ilk ve belki de en önemli icraati 541/1146 senesinde Nureddin'in Halep hükümdarı olmasını sağlamasıdır. İlk andan itibaren Nureddin'e sadık kalan Şîrkûh İmâdüddin'in ölümü sırasında ortaya çıkan kaosu harika bir şekilde yönetmiş, Vezir Cemaleddin'e katılmayı reddetmiş ve Nureddin'i Halep'e getirerek hükümdar olmasını sağlamıştır. Bununla beraber Şîrkûh askeri yetenekleri sayesinde birçok muharebenin kazanılmasında mühim bir role sahiptir. Üstün yetenekli bir komutan olmasına karşın aynı zamanda iyi bir idareci ve diplomat olan Şîrkûh, 546-549/1151-1154 tarihleri arasında Dımaşk'ın Zengilere katılması sürecinde Nureddin'in temsilcisi olmuştur. Ayrıca kendisine verilen iktâların çokluğu sebebiyle devlet içerisinde en büyük toprağa sahip emir olmuştur. Nureddin'in 552/1157 ve 553/1158-1159 tarihlerinde hastalık geçirdiği dönemlerde de devletin bekasını temin eden kişi yine Şîrkûh olmuştur. O, yeğeni Selahaddin'in yetişmesinde ve tarih sahnesine çıkmasında da yadsınamayacak derecede mühim bir konuma sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Zengiler, Haçlılar, Şîrkûh, Nureddin Zengî.

ABSTRACT

The beginning of the Crusader invasions was the beginning of a troubled period for Muslims. In this process, Muslims, who conflicted with each other, were unable to prevent the Crusaders. In this direction, the Zengids fought the most significant struggle against them. Imâd al-Dîn Zengî, who believed that defeating the Crusader armies, it was necessary first to ensure unity in the region, also had to fight with the surrounding Muslim emirates and states. For this purpose, he defected to Ayyûb and Shîrkûh after he was defeated during a struggle around Tikrît. Imâd al-Dîn never forgot the kindness of these brothers who helped him in this difficult time and welcomed them when they took refuge with him. However, after his death, Ayyûb and Shîrkûh had to separate, and Shîrkûh remained in the service of the Zengids, while Ayyûb came under the command of the Dımashk Atabeyate. Shîrkûh began to play a more active role in the Zengid Empire from this period onwards, and his first and perhaps most important act was to ensure that Nureddin became the ruler of Aleppo in 541/1146. Shîrkûh, who remained loyal to Nûr al-Dîn from the first moment, skillfully managed the chaos that emerged during Imâd al-Dîn's death, refused to join the vizier Jamaluddin, and brought Nûr al-Dîn to Aleppo and made him the ruler. Moreover, Shîrkûh played a critical role in winning many battles thanks to his exceptional military skills. Shîrkûh, who was a gifted commander but also a good administrator and diplomat, became Nûr al-Dîn's representative in the process of the annexation of Damascus to the Zengîs between 546-549/1151-1154. In addition, he became the emir with the largest land in the state due to the large number of iqtâ's given to him. Shîrkûh was also the one who ensured the survival of the state during the periods of Nûr al-Dîn's illness in 552/1157 and 553/1158-1159. He also played an undeniably important role in the upbringing of his nephew, Saladin, and his emergence on the stage of history.

Keywords: Islamic History, Zengids, Crusaders, Shîrkûh, Nûr al-Dîn Zengî.

Giriş

Şîrkûh doğum tarihi hakkında bilgi veren tek çalışmaya göre XII. yüzyılın başlarında Şeddâdi Devleti sınırları içerisinde dünyaya gelmiştir. Çalkantılı bir dönemde doğmuş olması, onun ve ailesinin evvela Selçuklulara, ardından ise Zengîlere iltihak etmesine sebep olmuştur. Selçukluların himayesi altına girmeden önceki hayatı hakkında malumat bulunmayan Şîrkûh ile ilgili ilk bilgilere Selçuklu valisi Bihrûz'un yanına gittikten sonra ulaşılmaktadır. İlk defa bu dönemde Zengîlerle temas kuran Şîrkûh ve ağabeyi Necmeddin Eyyûb, Bihrûz ile aralarının bozulması neticesinde Zengîlere sığınmış ve İmâdüddin Zengî'nin hizmetine girmişlerdir. Bu süreç içerisindeki faaliyetleri ile alakalı pek fazla bilgiye sahip olamadığımız Şîrkûh, İmâdüddin Zengî'nin ölümüyle birlikte Zengî Devleti'nde etkin bir figür haline gelmiştir. Bu andan itibaren Nureddin'in en önemli komutanı ve destekçisi olmuş, onun iktidara gelmesinde ve hâkimiyetini sürdürmesinde aktif rol oynamıştır.

Tarihte daha çok Mısır seferleriyle ün bulmuş Şîrkûh'un bu dönemden önceki hayatı, sonrası kadar önemli olmakla birlikte kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. Yapılan çalışmalarda Şîrkûh, ya genel olarak yüzeysel bir biçimde ele alınmış veyahut yaptığı Mısır seferlerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada onun Mısır seferlerinden önceki yaşamı detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır. Temelde Zengîler öncesi ve sonrası şeklinde incelenecek olan Şîrkûh, sonrasında İmâdüddin ve Nureddin dönemi şeklinde iki kategoride ele alınacaktır. Mısır seferleriyle alakalı nispeten daha fazla araştırmanın yapılması ve bu çalışmaya dahil edilmesi durumunda çalışma hacminin haddinden fazla uzun olacak olması nedeniyle çalışmamız Mısır seferlerine kadarki kısımla sınırlandırılmıştır.

1. Zengîler Öncesi Hayatı

Tam adı Ebü'l-Hâris el-Melikü'l-Mansûr Esedüddîn Şîrkûh b. Şâdî (Şâzî)¹ b. Mervân olan Şîrkûh'un ismi, menşe bakımından Farsça şîr (aslan) ve kûh (dağ) kelimelerinin birleşiminden türemiş olup dağ aslanı manasına gelmektedir.² Aynı zamanda Şiraguh, Şirakus, Şirakuh ve Şirguh şeklinde de nakledilen adı, Batılı dillerinde Siracon olarak

¹ Süryânî Mihail ise babasının adını Süleyman olarak zikretmiştir. Fakat incelediğimiz diğer kaynaklarda böyle bir isme rastlamadık. Bk. Süryânî Mihail, *Süryânî Patrik Mihailin Vakainâmesi: 2. kısım: 1042-1195*, çev. Hrant.D. Andreasyan (TTK Kütüphanesi, 1944), 209.

² Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebü Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1978), 2/481; Ebü Abdullah Cemaleddin Muhammed b. Salim İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb fi ahbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemaleddin eş-Şeyyâl (Kahire: Matbaatü'l-Emîriyye, 1957), 1/7. İbnü'l-Furât künyesinin Ebü'l-Hâris değil de Ebü'l-Hars olduğunu ifade etmektedir. Bk. Nâsirüddin Muhammed b. Abdürrahim b. Ali İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât (Târîhü'd-düvel ve'l-mülük)*, thk. Hasan Muhammed eş-Şemmâ (Basra: Matbaatü Haddâd, 1967), 4(1)/50.

kullanılmıştır.³ Doğum tarihiyle alakalı kaynaklarda herhangi bir veri olmamakla birlikte ulaştığımız bir makalede onun 500/1107 senesinde doğduğu iddia edilmiş, fakat zikredilen bu bilginin kaynağı verilmemiştir.⁴ Gençliği ve yetişmesi hususunda da malumat bulunmayan Şîrkûh'un ailesi ile ilgili de çok fazla bilgi bulunmamakta olup yalnızca Nâsîrüddin ve Fethüddin isimli iki çocuğundan bahsedilmektedir. Bu kardeşlerden Fethüddin ile alakalı 561/1165-1166 senesinde vefat ettiği dışında hiçbir bilgi yoktur.⁵ Nâsîrüddin hakkındaysa kardeşinin aksine hem Selahaddin Eyyübî'nin eniştesi olması hem de Hıms'ın idaresini üstlenmesi sebebiyle biraz daha detaylı veri bulunmaktadır.⁶ Şîrkûh'un soyu konusunda ise muhtelif rivayetler vardır. Son dönem araştırmacılarının genel kanısına göre soyu Yemen Araplarına dayanmaktadır. Sonrasında yaptıkları göçler nedeniyle de önce Kürtleşip sonra da Türkleşmişlerdir.⁷

Şîrkûh'un babası Şâdî, Şeddâdîlerin idaresinde bulunan Azerbaycan'daki Duvîn kasabasının önde gelenlerindendi. Şâdî'nin orada Mücahidüddin Bihrûz b. Abdullah el-Hâdim (ö. 540/1146) adında yakın bir dostu vardı.⁸ Duvîn'de bulunduğu esnada bazı devlet ricalinin eşleri ile ilişki yaşaması yönünde bir ithama maruz kalan Bihrûz, Duvîn emiri tarafından ağır bir şekilde cezalandırılınca buradan ayrıldı.⁹ O esnada ise Selçuklu tahtında bulunan Muhammed Tapar b. Melikşah'ın oğullarının lalası Tuvâşî'nin hizmetine girdi.¹⁰ Tuvâşî'nin

³ François Louis Claude Marin, *Mısır ve Suriye Sultanı Selahaddin'in Tarihi*, çev. Heval Bucak (İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2020), 48.

⁴ Cemal Ahmed Ebû Rîde, "Sîretü'l-batal Esedüddîn Şîrkûh ve devruhû fi dammi Mısır ila bilâdi-ş Şam", *Mecelletü câmiati-l-İsrâ li'l-ülûmi-l-İnsâniyye* 6 (1440 2019), 69.

⁵ Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebü Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn [en-Nûriyye ve 's-Salâhiyye]*, thk. İbrahim ez-Zeybek (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 2/5.

⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 2/480-481; İmâdüddin İsmail b. Ali b. Mahmud Ebü'l-Fidâ', *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer* (Kahire: el-Matbaatü'l-Hüseyniyyeti'l-Mısriyye, 1907), 3/218; Robert Mantran, "Humus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/372.

⁷ Ahmet Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1981), 1/179; D. Ahsen Batur, *Kürdoloji Yalanları* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011), 371-389; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyübî ve Dönemi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018), 54-55; Ayşe Dudu Kuşçu, "Eyyübîler", *İslam Tarihi ve Medeniyeti: Abbasiler Döneminde Kurulan Devletler (IX-XIII. yy)* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 7/7/259-262; İsmail Yakıt, "Selahattin Eyyübî'nin Nesebi", *BELLETEREN* 83/297 (2019), 469-484.

⁸ Bihrûz ismi Farsça bir isim olup *güzel gün* manasına gelmektedir. Bk. Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire* (Mısır: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşad, ts.), 6/4; Mirza Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, thk. Muhammed Muîn - Seyyid Cafer Şehîdî (Tahran: Müessesetü İntişârât ve Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahran, 1337), 4/5116.

⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/255-256; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut: Dâri'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 39/311; Halil b. İzzeddin Aybeg b. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2000), 10/30.

¹⁰ Zehebî, Safedî ve İbn Haldûn sultan Muhammed yerine, oğlu ve aynı zamanda Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un çocuklarının lâlâsı olduğunu belirtmektedir. Lâlânın ismini ise sadece Zehebî zikretmiştir. Bk. Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 39/311; Safedî, *el-Vâfi*, 10/30; Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasan İbn Haldûn, *Kitâbü'l-iber ve dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-*

ölümünden sonra lala olarak görevlendirilen Bihrûz eski dostu Şâdî'yi yanına aldı. Bihrûz'un bir süre sonra Bağdat şahnesi¹¹ olarak görevlendirilmesi üzerine Şâdî ve ailesi de Bihrûz ile Bağdat'a intikal ettiler.¹² Sonrasında Tikrît kalesinin sorumluluğuna getirilen¹³ Bihrûz kalenin komutanlığına (dizdar)¹⁴ Şîrkûh'un babası Şâdî'yi tayin etti.¹⁵ Ailesiyle beraber Tikrît'e geçen Şâdî bir süre sonra orada vefat etti.¹⁶ Onun yerine oğlu, yani Şîrkûh'un ağabeyi Necmeddin Eyyûb (ö. 568/1173)¹⁷ geçti.¹⁸ Bu sırada Şîrkûh da Tikrît'te önemli bir konuma gelmişti. Kendisine verilen iktâlar o kadar çoktu ki Şîrkûh'un senelik kazancı yaklaşık 900 dinarı bulmaktaydı.¹⁹

Acem ve'l-Berber ve men âsarahüm min zevi's-sultani'l-ekber, thk. Halil Şehâde (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1988), 5/326. Ayrıca kaynaklarda bu olayın tam olarak ne zaman gerçekleştiğiyle alakalı bir malumat yoktur. Bununla beraber Sultan Muhammed'in ilk oğlu Mahmud'un 1105 yılında doğduğu ve Bihrûz'un Bağdat'a 1109 senesinde atandığı kaydı kabul edildiği takdirde Şâdî'nin buraya 1105-1109 yılları arasında geldiği kesin gibi gözükmektedir. Bk. Nevzat Keleş, "İnsanların En Kibarlarından: Selçukluların Bağdat Şahnesi Bihrûz el-Hâdim", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30/2 (23 Ocak 2016), 467-468.

¹¹ Şahne veya Şihne, Büyük Selçuklularda askeri valiye verilen isimdir. Bk. Erdoğan Merçil, "Şahne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010). 38/292-293

¹² Süryânî Mihail, Eyyûb ve Şîrkûh'un fakirlikten ötürü Duvîn'i terk ettiğini söyler. Şeşen ise Şâdî'nin Bihrûz'un yanına gitmesine sebep olarak Şeddâdîler'in (Duvîn kolunun) yıkılmasını göstermekte olup Duvîn'den çıkışlarını 1126 civarı olarak vermektedir. Bk. Ramazan Şeşen, "Eyyûbiler", *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 5/102; Süryânî Mihail, *Vakainâme*, 209. Duvîn Şeddâdîlerinin yıkılışıyla alakalı olarak bk. Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi: (889-1269)* (İstanbul: Milli Mecma Basımevi, 1937), 190; Nevzat Keleş, *Şeddâdîler Devleti Tarihi (951-1199)* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 190.

¹³ Ali Muhammed Sallâbî, *Selahaddin el-Eyyûbî ve cühûdühü fî tahrîri Beyti'l-Makdis* (Beirut: Dârü'l-Maarif, 2008), 224.

¹⁴ Türk-İslâm şehirlerinde şehrin güvenliği, kıymetli malların muhafazası, hapishane sorumluluğu gibi vazifeleri üstlenen kale komutanına verilen ünvanıdır. Bk. Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/480-481.

¹⁵ Süryânî Mihail, Şâdî'nin Tikrît valiliğinden bahsetmemektedir. Ayrıca Ebû Şame'de Şâdî'nin valiliğinden bahsetmemekle beraber Necmeddin Eyyûb'u Tikrît'e atayan kişinin bizzat Muhammed b. Melikşah olduğunu söyler. Ardından ise Sultan Mesud'un tahta çıkmasıyla beraber Tikrît'in Bihrûz'a verildiğini ve böylece Irak'ın bütün şehirlerinde Bihrûz'un hâkimiyetinin oluştuğunu zikreder. Sonrasında ise Bihrûz'un, içinde eşlerinin ve mallarının bulunduğu Tikrît'i ve civarını Necmeddin Eyyûb'un idaresine verdiğini aktarmaktadır. Bk. Süryânî Mihail, *Vakainâme*, 209; Ebû Şame el-Makdisî, *Ravzateyn*, 2/250.

¹⁶ Ebû Abdullah Bahaüddin Muhammed b. Yusuf b. Yakub el-Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk (Târîhü'l-Cenedî - Tabakâti'l-Cenedî)*, thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn el-Ekva' el-Hivâlî (San'a: Mektebetü'l-İrşad, 1993), 2/520. Ayrıca bu şehirde onun bir türbesi bulunmaktadır. Bk. Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, *Şifâü'l-kulûb fî menâkib-i Benî Eyyûb*, thk. Medîhatü eş-Şerkâvî (Mektebü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1996), 56.

¹⁷ Şemseddin Yusuf b. Kızıoğlu Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân*, thk. İbrahim ez-Zeybek (Dimaşk: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2013), 21/187.

¹⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/255-256; Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, 39/311; Safedî, *el-Vâfi*, 30; Keleş, "İnsanların En Kibarlarından: Selçukluların Bağdat Şahnesi Bihrûz el-Hâdim", 452-453. Fakat bazı müellifler bu ailenin Bağdat'a Bihrûz'un yanına gelmelerini Şâdî değil, oğlu Eyyûb ile gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Bihrûz, Eyyûb'un akıllı, anlayışlı ve ahlaklı biri olduğunu keşfedince onu Tikrît'e yönetici olarak atamıştır. Bk. Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beirut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 9/342; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, 1/7; Takıyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir b. Muhammed el-Makrîzî, *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, thk. Abdülkadir Atâ (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/148.

¹⁹ Ebû Şame el-Makdisî, *Ravzateyn*, 2/114; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, 4(1)/51; Sallâbî, *Selahaddin*, 1/124.

2. Zengîler Sonrası Hayatı

2.1 İmâdüddin Zengî ile İlk Karşılaşması ve Bihrûz'a Muhalefeti

Halife Müstershid-Billâh (ö. 529/1135)²⁰ kuvvetleri ile Atabey İmâdüddin Zengî 526/1132 senesinde karşı karşıya geldi. Tikrît yakınlarında gerçekleşen bu savaşı Zengî kaybetti.²¹ Bunun üzerine yaralı bir şekilde Tikrît'e iltica eden İmâdüddin'i, Eyyûb ve Şîrkûh güzel bir şekilde ağırladılar. Onun Dicle'yi geçerek memleketine varabilmesi için yanına adamlarını verdiler. Ayrıca gemi temin edip köprüler dahi kurdurdular. İşte bu olay Eyyûb ve Şîrkûh'un İmâdüddin ile ilk karşılaşmalarıydı. İmâdüddin, iki haftalık misafirliğin ardından Eyyûb ve Şîrkûh'un yardımları sayesinde Musul'a varabilmiştir.²² Fakat onların Zengî'yi bu şekilde ağırlamaları kendilerine pahalıya mal olmuştur. İbn Hallikân (ö. 681/1282) ve Safedî'nin (ö. 764/1363) aktardığına göre Bihrûz durumdan haberdar olunca Eyyûb'a bir mesaj yollayarak düşmanlarına iyilik yaptığı ve onları serbest bıraktığı için sitemde bulunmuştur.²³

Şîrkûh ve abisi Eyyûb'un Bihrûz ile zıt düştüğü bir diğer hadise İmâdüddin el-İsfahânî'nin (ö. 597/1201)²⁴ amcası Azizüddin Ebû Nasr Ahmed b. Hâmid el-Müstevfi'nin (ö. 527/1133) katli meselesidir. Irak Selçuklu Sultanı Mahmud b. Muhammed (525/1131) veziri Ebû'l-Kasım Nâsır b. Ali Dergezîni'nin (ö. 527/1133)²⁵ kışkırtmaları sonucu Azizüddin'i tutuklayarak Bihrûz'a gönderir. O da onu Tikrît'e yollar.²⁶ Dergezîni, Sultan Mahmud b. Muhammed'in vefatından sonra Sultan Sencer tarafından Irak Selçuklu Sultanı olan yeğeni Tuğrul'un veziri olarak atanmıştı.²⁷ Bu görevi sırasında Dergezîni, Sencer'in veziriymiş gibi

²⁰ Osman Gazi Özgüdenli, "Müstershid-Billâh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/147.

²¹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II (İkinci İmparatorluk Devri)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017), 200-201.

²² Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 2/253; Takıyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir b. Muhammed el-Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ bi-ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtımiyyine'l-hulefâ*, thk. Cemaleddin eş-Şeyyâl - Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed (el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1996), 3/305-306; Ali Muhammed Sallâbi, *es-Sultan eş-şehid İmâdüddin Zengî şahsiyyetuhû ve asruhû* (Kahire: Müessesetü İkra, 2007), 82; Osman Gürbüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 48 (2013), 390-391; Abdülhalim Oflaz, "Eyyûbî Ailesinin İlk Dönem Tarihleri", *Iğdır Üniversitesi* 7 (2016), 45; Ziya Polat, "Nureddin Zengî Döneminde Şîrkûh'un Faaliyetleri", *Eyyûbîler'de Siyasî ve Ekonomik İlişkiler* (İstanbul: Hiperyayın, 2020), 139.

²³ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 7/143; Safedî, *el-Vâfi*, 31. Makrîzî'ye göre Şîrkûh ve Eyyûb bu olaydan sonra Tikrît'ten çıkarılmıştır. Bk. Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ*, 3/306.

²⁴ Ramazan Şeşen, "İmâdüddin el-İsfahânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/175.

²⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/44; Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 153-154.

²⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/29; İbn Tağrıberdî, *en-Nücmü'z-zâhire*, 5/249; Ali Sevim - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 241.

²⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/37.

hareket ediyor ve yetkisini kötüye kullanıyordu.²⁸ Dergezîni, hilekarlık yaparak kaleme aldığı bir fermanla, Bihrûz'a Azizüddin'in katledilmesini emreder.²⁹ Dergezînin, bu konudaki baskısına karşı koyamayan Bihrûz, o sırada Tikrît valisi olan Necmeddin Eyyûb'a bir ferman yollayarak Azizüddin'in öldürülmesini ve elçiye teslim edilip gönderilmesini buyurur. Necmeddin Eyyûb, verilen emrin tatbikini uygun bulmaz ve vaziyeti Şîrkûh'a bildirir. O da abisiyle muvafık kalınca gelen elçiyi güzelce karşılayıp geri yollarlar.³⁰

Azizüddin ile arasında güçlü bir bağ oluşan Şîrkûh, onunla birlikte hareket eder ve yanından ayrılmazdı.³¹ Öyle ki İsfahânî, bir gün Şîrkûh'un, kendisine şöyle söylediğini aktarmıştır: "Ben bir gece Aziz ile birlikte namaz kılıyordum. O esnada şu şekilde bir ses işittim 'Aziz'i koruduğun gibi Allah da seni aziz eylesin' diyordu. İşte beni 30 küsur sene boyunca Mısır'a aziz olmaya ümitlendiren şey bu dua idi ve bu mertebeye erişeceğime kesin olarak inanmıştım." Devamında İsfahânî: "Dediği gibi gerçekleşti. Mısır'ı ele geçirdi ve oraya aziz oldu. Yaptıklarıyla cenneti kazanan kişinin Mısır memleketini elde etmesi acayip değildir." demiştir.³² Dergezîni, emrinin gerçekleşmediğini öğrenince bundan çok rahatsız oldu ve Bihrûz'a Tikrît'e şahsen giderek bu işi bitirmesini emretti. Beklenmedik bir anda Tikrît'e gelen Bihrûz, hazırladığı tertiple Azizüddin'i öldürdü. İki kardeş kendisini engellemeye çalıştırsa da muvaffak olamadılar.³³

Tam tarihi ifade edilmemekle beraber, bir müddet sonra Eyyûb ve Şîrkûh'un Tikrît'ten çıkmalarına neden olacak bir hadise meydana geldi. Fakat bu olayla alakalı Eyyûb ve Şîrkûh ekseninde farklı görüşler zikredilmiştir. Eyyûb'u öne çıkaranlara göre bir gün Eyyûb ok talimi yapmaktaydı. Bu esnada attığı oklardan birisi yanlışlıkla Bihrûz'un memlûklerinden bir tanesine denk geldi ve köle öldü. Yaptığından ötürü Bihrûz'dan çekinen Eyyûb, ailesiyle birlikte Tikrît'ten ayrıldı ve İmâdüddin'in yanına gitti.³⁴ Eyyûb ile ilgili diğer rivayete göreyse o, Zengî'ye yardım etmesi nedeniyle Tikrît'ten çıkarılmıştır.³⁵

İki kardeşin Tikrit'ten ayrılmalarının Şîrkûh'la ilgili olduğunu belirten rivayetler de bulunmaktadır. Buna göre o, Tikrît'te bir kişiyi öldürmüş ve neticede Bihrûz, ağabeyi

²⁸ Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 145; Karaoğlu, *Büyük Selçuklu Devleti vezirleri*, 144.

²⁹ Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 152.

³⁰ Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 152.

³¹ Ebû İbrahim el-Feth b. Ali b. Muhammed el-Bündârî, *Senâ'l-berki'ş-Şâmî*, thk. Fethiye Nebrâvî (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1979), 17.

³² Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 152-153.

³³ Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 153.

³⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 21/44; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb*, 1/8; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 6/4.

³⁵ Makrîzî, *İttîâzü'l-hunefâ*, 3/306.

Eyyûb'u azletmiştir. İbn Vâsıl (ö. 697/1298), Şîrkûh'un bunu zulmen yaptığını zikretmekle yetinmiştir.³⁶ Fakat bazı kaynaklar hadiseyle ilgili daha fazla detay vermektedir. İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) ve İbn Hallikân bu hadisenin Şîrkûh'un bir kişiyle münakaşa etmesi sonucunda geliştiğini rivayet etmişlerdir.³⁷ İbnü'l-İbrî (ö. 685/1286), Şîrkûh'un tartıştığı kişinin Hristiyan bir kâtip olduğunu aktarmaktadır.³⁸ Ebû Şâme (ö. 665/1267) ve Nüveyrî (ö. 733/1333) ise daha detaylı bir anlatım aktarmaktadırlar. Bu aktarıma göre özetle, Bihrûz'un Hristiyan kâtibi ile Şîrkûh arasında bazen sözlü tartışmalar yaşanıyordu. Bir defasında kâtip, Şîrkûh'a çok ağır bir söz söylemiş ve buna tahammül edemeyen Şîrkûh onu öldürmüştür.³⁹ İbnü'l-Furât'tan gelen rivayet ise daha farklıdır. Onun anlattığına göre Şîrkûh bir gün ava gitmiş ve ardından kaleye dönmüştü. Kalede Bihrûz'un Hristiyan bir hizmetlisi vardı. Şîrkûh'la karşılaşan bu hizmetli ona "Ey İbnü'l-Armağan'ın emiri!" diye hitap etti. O gün hiçbir şey avlayamayan Şîrkûh kendisiyle alay edildiğini zannederek Bihrûz'un değer verdiği bu Hristiyan hizmetliyi okla vurup öldürmüştür. Bunun üzerine Bihrûz Şîrkûh ve ağabeyi Eyyûb'u Tikrît'ten çıkarmıştır.⁴⁰ İbn Hallikân'dan gelen ikinci bir rivayet ile Zehebi (ö. 748/1348), Safedî, Bâ Mahreme (ö. 947/1540) ve Şerefhan'a (ö. 1012/1603-1604) göre birkaç kadın ihtiyaçlarını gidermek için Tikrît kalesinden çıkmıştı. Döndüklerinde ise bir kadın ağlayarak Şîrkûh'un yanına geldi. Ona, kale kapısının içerisinde bulunduğu sırada bir emirin kendisine iliştiğini söyledi. Yerinden hiddetle kalkan Şîrkûh, kadına ilişen emiri öldürdü. Bunu duyan abisi onu yakalayıp gözaltına aldı. Sonrasında Bihrûz'a yaşananları haber verdi ve neyi münasip görüyorsa onu yapmasını dile getirdi. Bunun üzerine Bihrûz, babalarının kendisi üzerinde çok hakkı olduğunu, onunla arasında sıkı bir bağ bulunduğunu, bu yüzden kendilerine kötü davranmasının mümkün olmadığını, fakat kendi emrinden çıkmalarını ve şehri derhal terk etmelerini emretti. Böylece Eyyûb, ailesiyle birlikte Tikrît'ten ayrıldı.⁴¹

³⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 1/8.

³⁷ Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *et-Târihü'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekîyye*, thk. Abdülkadir Ahmed Tuleymât (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, ts.), 119; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 7/143.

³⁸ Ebü'l-Ferec Barhebraeus Yuhanna İbnü'l-İbrî, *Târihu muhtasari'd-düvel*, thk. Anton Sâlhânî el-Yesûî (Beyrut: Dârü'ş-Şark, 1992), 213.

³⁹ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 2/254; Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fününi'l-edeb* (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1949), 28/355.

⁴⁰ İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, 4(1)/51-52.

⁴¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/257; Zehebi, *Târihü'l-İslâm*, 39/311; Safedî, *el-Vâfi*, 31; Abdullah et-Tayyib b. Abdullah b. Ahmed Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-nahr fi vefeyâti a'yâni'd-dehr*, thk. Bû Cum'a Mükri - Halid Zevvârî (Beyrut: Dârü'l Minhac, 2008), 239-240.

2.2. İmâdüddin Zengî'nin Yanına Sığınması

Tikrît'ten çıkarılan Eyyûb ve Şîrkûh, Musul'a giderek Musul Atabegi İmâdüddin Zengî'nin hizmetine girdiler. Eyyûbî tarihçisi Hanbelî'ye (ö. 876/1471) göre Bihruz'un onları Tikrit'ten çıkarması 533 (1138-1139) yılı dolaylarındadır.⁴² Lakin Hanbelî de dahil diğer kaynaklarda Eyyûb'un oğlu Selahaddin Yusuf'un, Tikrît'ten çıkmadan hemen önce veya Tikrît'ten ayrıldıkları gece doğduğu zikredilmektedir.⁴³ Tarihçiler ise Selahaddin'in veladetini 532 (1137-38) senesi olarak zikretmektedirler.⁴⁴ Bundan dolayı bu tarihin, Eyyûbî ailesinin Zengîlerin yanına geldikleri tarih olması daha doğru gözükmektedir. Kendisine sığınan Eyyûb ve Şîrkûh'a minnettar olan Zengî, onları güzelce ağırladı ve onlara iktâlar tahsis etti.⁴⁵

Zengî 533-534/1139 yılında Baalbek'i fethedince⁴⁶ Eyyûb'u oraya vali olarak atadı ve şehrin üçte birini kendisine iktâ etti.⁴⁷ Musul'da kalan Şîrkûh ise İmâdüddin'in hem danışmanlığını hem de elçiliğini yapıyordu.⁴⁸ Üstelik bir müddet gece meclislerinde kendisine arkadaşlık eden Şîrkûh'a İmâdüddin, Müvezzer adlı bir kasabayı iktâ etmişti.⁴⁹ Zengî'nin yanına geldikten 541/1146 yılına kadarki sürede Şîrkûh ile ilgili kaynaklarda başka bir bilgiye rastlamadık. Lakin Zengî'nin Şîrkûh'u elçi ve danışman olarak istihdam etmesi, ayrıca kendisine iktâ vermesi onun bu zaman zarfında İmâdüddin'in katında temayüz ettiğini ve mühim bir konuma geldiğini göstermektedir.

3 Zilhicce 540/17 Mayıs 1146 senesinde İmâdüddin Ca'ber kalesini muhasara etti. Taarruzunu artırdığı esnada Rebûlâhir ayının 5'ini 6'sına bağlayan gece (14-15 Eylül) çadırında uyurken hizmetlisi Yarınkuş (Yorunkuş) ve dostları tarafından katledildi.⁵⁰ Onun bu

⁴² Hanbelî, *Şifâü'l-kulûb*, 57.

⁴³ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 2/256; Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 41/360; Hanbelî, *Şifâü'l-kulûb*, 57.

⁴⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 7/144; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1/149; Ebü'l-Yümn Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celil bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halil*, thk. Adnan Yunus Abdülmecid Nebâte (Amman: Mektebetü Dendis, 1999), 1/394; Will Durant, *Kıssatü'l-hadâre*, çev. Muhammed Bedrân (Beyrut-Tunus: Dârü'l-Cil, 1988), 13/319; Fayid Hammad Muhammed Aşûr, *el-Cihâdü'l-İslâmî zıdde's-Salibiyyîn fi'l-asri'l-Eyyûbî* (Kahire: Dârü'l-İ'tisam, 1983), 14.

⁴⁵ Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 39/311; Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer İbnü'l-Verdî, *Târihu İbni'l-Verdî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/74.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/301; Ebü'l-Kasım Kemaleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb* (Dımaşk: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996), 1/321; İbnü'l-İbrî, *Târihu muhtasari'd-düvel*, 1/206; Ebü'l-Fidâ', *el-Muhtasar*, 3/14.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Bâhir*, 119; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 2003), 16/438; Sallâbî, *İmâdüddin Zengî*, 82.

⁴⁸ Muhammed Receb el-Beyyûmî, *Selahaddin el-Eyyûbî: kâhirü'l-udvâni's-Salibî* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1998), 46.

⁴⁹ İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, 4(1)/52.

⁵⁰ Ebü Ya'lâ Hamza b. Esed b. Ali İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dımaşk*, thk. Süheyl Zekkâr (Dımaşk: Dârü Hassân, 1983), 444; Ebü'l-Kasım Kemaleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 8/3854-3855; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b.

beklenmedik ölümü bölgedeki siyasi dengeleri derinden etkileyerek rakiplerini harekete geçirmiştir. Bu minvalde Dımaşk emiri Mücîrüddin Abak İmâdüddin'in vefatını fırsata çevirerek Baalbek'i kuşatmış, istediği yardımı alamayan Eyyûb şehri teslim etmek zorunda kalmıştır.⁵¹

2.3. Nureddin Zengî'ye Tabi Oluşu ve Yükselişi

Bu kuşatma sırasında İmâdüddin'in dört oğlundan sadece Nureddin babasıyla birlikteydi.⁵² Şîrkûh, oluşan bu kriz ortamında sakinliğini muhafaza ederek Nureddin adına kritik bir tavır sergilemiştir. İmâdüddin'in öldüğünü öğrenir öğrenmez hızlıca Nureddin'in yanına gitmiş ve ona Cemaleddin'in Seyfeddin'i başa geçirme niyetiyle Musul'a yöneldiğini, kendisine katılması için haber yolladığını fakat bu teklifi kabul etmediğini söylemiştir. Devamında Nureddin'e, asıl niyetinin onu Halep'e götürüp hükümdar yapmak olduğunu, çünkü Şam'a sahip olanın Halep'e sahip olacağını, Halep'e sahip olanısa bütün doğu beldelerine hâkim olacağını belirtmiştir.⁵³ Bunun üzerine Nureddin babasının mührünü almış,⁵⁴ sonrasında askerlerini toplayarak hızlıca yola koyulmuş ve 7 Rebûlâhir 541/16 Eylül 1146 tarihinde Halep'i zapt etmiştir.⁵⁵ Halep'e ulaştıklarında Nureddin ve Şîrkûh koordineli bir şekilde hareket ederek kalenin kontrolünü sağlamıştır. Şîrkûh kalenin alt tarafına gelerek valiye seslenmiş Nureddin ise kalenin üst tarafına çıkıp işleri yoluna koymuştur.⁵⁶ Süt kardeşi Mecdüddin Ebû Bekr İbnü'd-Dâye'yi (ö. 565/1170)⁵⁷ hâcib olarak atayan Nureddin, Şîrkûh'u

Osman ez-Zehbî, *el-İber fî haberi men gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 2/459; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, 5/279; Coşkun Alptekin, *The Reign of Zangi (521-542/1127-1146)* (Michigan: Londra Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017), 145-146.

⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/342; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/405; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 7/143; Ebü'l-Abbâs Şehabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr fî memâlikü'l-emsâr*, thk. Hamza Ahmed Abbas (Abudabi: el-Mecmaü's-Sekafî, 2003), 27/26; Charles J. Rosebault, *Selahattin Eyyubi İslam'ın Kılıcı*, çev. Özgür Özol (İstanbul: Nokta Kitap, 2012), 65; Gürbüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyübî Ailesinin Serüveni", 393.

⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/144.

⁵³ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/168-169; Gregory (Bar Hebraeus) Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1950), 2/382-383; Ahmet Demir, "Necmeddîn Eyyûb ve Eseddüddin Şîrkûh Dönemi", *Eyyübîler: Siyasi Tarih*, ed. Ziya Polat (Ankara: İlahiyât, 2020), 26. Ayrıca bk. Muhammed b. Ebû Bekr İbn Ebü'l-Vefâ el-Makdisî, *İkâzü'l-gâfil bi sîreti'l-meliki'l-âdil Nureddin eş-şehîd*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut-Sayda: Mektebetü'l-Asriyye, 2006), 31-32.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/144; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 328; Ebü'l-Velîd Muhibüddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud İbnü's-Şihne, *Ravzü'l-menâzir fî ilmi'l-evâil ve'l-evâhir*, thk. Seyyid Muhammed Mühennâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 210.

⁵⁵ Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah b. Abdullah b. Hüseyin İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, thk. Amr b. Garame el-Amravî (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1995), 57/119.

⁵⁶ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/169.

⁵⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 7/152; Zehbî, *Târîhu'l-İslâm*, 39/231.

ise Selahaddin Muhammed el-Yağısıyânî ile beraber idari işlerden sorumlu kılmıştır.⁵⁸ Böylece Nureddin Zengî'nin hükümdarlık dönemi başlamıştır.

Antakya hâkimi Raymond ise İmâdüddin'in vefat haberini alınca derhal yakınındaki Hama ve Halep'e saldırdı. Raymond, Salda civarına kadar ilerledi. Halep'e henüz bir hafta evvel gelen Nureddin, muhtemelen bu sebeple Raymond üzerine kendisi bizzat gitmeyip Şîrkûh önderliğinde bir birliği vazifelendirdi. Şîrkûh, Halep'ten yola çıkarak hasmını yenilgiye uğrattı. Durumun ciddiyetini kavrayan Raymond Antakya'ya dönmek mecburiyetinde kaldı. Şîrkûh ise ilerlemeye devam ederek Artâh'a⁵⁹ kadar gitti ve bölgeyi yağmaladı. Ardından Halep'e döndü.⁶⁰ Bu operasyon Nureddin'in hükümdarlığı esnasında aldığı ilk başarıdır.

Şîrkûh, ayrıca aynı sene Urfa'da patlak veren isyanın bastırılmasında ve ertesi sene (542/1147-1148) Artâh'ın zaptedilmesinde rol oynamıştır.⁶¹ Nureddin, babasının sağlığından beri kendisiyle ilgilenen Şîrkûh'u has adamlarından birisi yapmış, cesaretinden ötürü ona Humus ve Rahbe'yi iktâ etmiş ve askerlerine kumandan olarak atamıştır.⁶²

Nureddin, Haçlılara devamlı akınlarda bulunuyordu. Haçlıların iyiden iyiye yıprandığını fark eden Selçuklu Sultanı Mesud b. Kılıçarslan fırsattan istifadeyle Maraş'a saldırdı. Bunun üzerine Raymond Maraş'ı müdafaa amacıyla derhal hazırlıklara girişti. Mesud, Raymond'a mâni olmak için Nureddin'den ona hücum etmesini istemişti. Bu isteği geri çevirmeyen Nureddin Antakya-Maraş hattı üzerinde bulunan Fâmiye'ye doğru hareket etti. Oradaki bazı kaleleri ele geçirdi. Haşîşî lider Ali b. Vefa ile buluşan Raymond Recep

⁵⁸ Ahmed b. Yusuf b. Ali İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, çev. Ahmet Savran (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1992), 81.

⁵⁹ Burası sağlam bir kale olup Halep bölgesinde bulunan şehirlerdeki merkezi yerlerden birisidir. Bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkût b. Abdillâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), 1/140.

⁶⁰ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/173; Abû'l-Farac, *Tarih*, 2/383; Muvaffakuddin Ahmed b. İbrahim b. Muhammed (Sıbt İbnü'l-Acemî) Ebû Zer el-Halebî, *Künûzü'z-zeheb fi târihi Haleb*, thk. Şevki Şa's - Falih Bekkûr (Halep: Dârü'l-Kalemi'l-Arabî, 1996), 1/199; W. B. Stevenson, *The Crusaders in the East* (Cambridge: Cambridge University Press, 1907), 156; Abdulkadir Turan, *Nureddin Mahmud Zengî ve Devri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 108-109; Ahmet Kütük, "Nureddin Mahmud Zengî'nin Kuzey Sınırdaki Hristiyan Devletlerle İlişkileri (1146-1174)", *Journal of Islamic Jerusalem Studies* 18/3 (2018), 55.

⁶¹ Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyübî ve Devlet* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987), 37; Demir, "Necmeddin Eyyüb ve Esedüddin Şîrkûh Dönemi", 27.

⁶² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/342-343; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/405; Ebû'l-Fidâ', *el-Muhtasar*, 3/47; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 28/354; Şerefeddin b. Şemseddin Bitlisî Şeref Han, *Şerefnâme*, thk. Vladimir Zernov Velyaminov (Tahran: Esâtir, 1957), 56; Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmud Abdülkadir el-Arnaût (İstanbul: Ma'hedü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabîye (IRCICA), 2010), 2/169; Mahmud Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fi acâibi't-tevârih ve'l-ahbâr*, thk. Muhammed Mahfuz - Ali ez-Züvârî (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 1/393; Bedrettin Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyubiler El-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249)* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 26.

543/Kasım 1148 tarihinde, Fâmiye civarında Nureddin'e saldırdı. Lakin o esnada Nureddin'in en değerli iki kumandanı, Mecdüddin Ebû Bekr İbnü'd-Dâye ve Esedüddin Şîrkûh anlaşmazlığa düştüler. Şîrkûh, Mecdüddin'le birlikte savaşa girmekten imtina edince askerler telaşa kapıldı. Nureddin düşmana ağır kayıplar verdirse de yenilmekten kurtulamadı ve mağlup bir şekilde Halep'e döndü.⁶³

Nureddin, Börilerin Baalbek'i zaptedip Eyyûb'u aynı vazifesinde bıraktıklarını haber alınca, Şîrkûh'un kendisini bırakıp abisine katılmasından endişelenmişti. Bu sebeple de İbnü'd-Dâye'ye daha çok meyletmiş, devletindeki tüm işleri onun uhdesine vermişti.⁶⁴ Nureddin'in bu tutumu Şîrkûh'un ağırına gitmişti. Halep'e avdet edilince Nureddin ona "Müslümanların darmadağın olduğu bir zamanda bu umursamazlık ve tereddüt niçin?" diye sitemde bulundu. Şîrkûh ise cevaben "Ey efendimiz, biz ne yapabiliriz ki? Elinde imkân olan yalnızca Mecdüddin Ebû Bekr'dir. Çünkü yetkili kişi odur." dedi. Hatasını anlayan Nureddin durumu telafi etmek için Şîrkûh'la Mecdüddin'in arasını düzeltmişti.⁶⁵

Akdeniz sahilindeki Haçlılar, Fâmiye yakınlarındaki zaferlerine müteakiben Halep'e hücum etmeye niyetlendiler.⁶⁶ Bunu öğrenen Nureddin, Tuğteginlilerin veziri Muînüddin Üner'in de yardımıyla Yağra ve Bağras civarında Raymond'u yenmeyi başardı.⁶⁷ Sonrasındaysa güneye doğru hareket ederek Azâz yakınındaki İnnîb (İnab)⁶⁸ kalesini muhasara etti.⁶⁹ Raymond, kaleyi savunmak için Ali b. Vefa ile birlikte süratle kaleye geldi.⁷⁰ Kalabalık bir ordunun geldiği haberini alan Nureddin, muhasarayı kaldırdı. Lakin bilahare Raymond'un az bir kuvvetle geldiğini öğrendi ve iki ordu 28 Haziran 1149 tarihinde karşı karşıya geldi.⁷¹ Ali b. Vefa'nın ikazlarına aldırmayan Raymond, ordusunu kısa bir süre içinde

⁶³ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/470; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/197; Stevenson, *The Crusaders in the East*, 165; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi: Kudüs Krallığı ve Frank Doğu: 1100-1187*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 272; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997), 117; Turan, *Nureddin Mahmud Zengî ve Devri*, 110.

⁶⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/174.

⁶⁵ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/197.

⁶⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20/388; Stevenson, *The Crusaders in the East*, 165; Turan, *Nureddin Mahmud Zengî ve Devri*, 115.

⁶⁷ Stevenson, *The Crusaders in the East*, 165; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 273.

⁶⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/258; Alan V. Murray (ed.), *the Crusades An Encyclopedia* (Oxford: ABC-CLIO, 2006), 633.

⁶⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 273; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 117; Murray, *the Crusades An Encyclopedia*, 1/633; Nadir Karakuş, *Nureddin Zengî* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 74.

⁷⁰ Saîd Abdülfettah Âşûr, *el-Hareketü's-Salîbiyye: safha müşerrefe fi târihi'l-cihâdi'l-İslâmî fi'l-usûri'l-vustâ* (Kahire: Mektebü'l-Enclu'l-Mısriyye, 2010), 1/505.

⁷¹ Stevenson, *The Crusaders in the East*, 165; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 273; Âşûr, *el-Hareketü's-Salîbiyye*, 505. İbnü'l-Kalânîsî bu tarihi 21 Safer 544/30 Haziran 1149 olarak vermektedir. Selahaddin Şeşen ise bu tarihi 2 Haziran 1149 olarak zikretmiştir. Anonim Süryânî Kroniği'nde ise tam tarih zikredilmemiş, Yağra mağlubiyetinden 3 ay sonra olduğu söylenmiştir. Bk. İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu*

kaybetti.⁷² Öldürülenler arasında Raymond da vardı ve onun ölümü Şîrkûh'un eliyle gerçekleşmişti.⁷³

Fâmiye yakınındaki mağlubiyeti unutturacak biçimde yiğitlik sergileyen Şîrkûh, bu muharebeye ciddi katkı sağlamıştır. Bu hususta Halepli bazı şairler kendisini metheden şiirler yazmışlardır. Hatîm diye de isimlendirilen bu savaşın akabinde Şîrkûh ganimet olarak pek çok esir, silah ve at ele geçirmiş ve bunların bir kısmını ağabeyi Eyyûb'a göndermiştir.⁷⁴ Bu sayede o Nureddin'in gözünde kaybettiği saygınlığını tekrar kazanmıştır.⁷⁵

544/1149 tarihinde Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi vefat edip yerine kardeşi Kutbeddin Mevdûd geçince Musul'daki bazı devlet adamları Kutbeddin'in abisi Nureddin'i Musul'a çağırmıştır. Bu emirlerden birisi de Musul'a bağlı Sincar'ı idare eden el-Mukaddem'dir. Kendisine yapılan daveti geri çevirmeyen Nureddin'in, Sincar'a yaptığı bu operasyonda Şîrkûh da hazır bulunmuştur.⁷⁶ Ayrıca 545/1150-1151 senesinde Nureddin, birkaç yıl önce Şîrkûh'un desteğiyle zaptettiği Artâh Kalesi'ni isteği üzerine kendisine vermiştir.⁷⁷

2.4 Dımaşk'ın Zengîlere İlhak Olmasında Şîrkûh'un Rolü

Bilâdü's-Şam'da siyasi birlik sağlamak için çabalayan Nureddin'in önündeki mânilerden birisi de Tuğteginliler (Dımaşk Atabeyliği, Böriler) idi. İmâdüddin'in elde etmek için çok uğraştığı bu atabeylik, bilhassa Kudüs Haçlı Krallığı ile iyi geçinmeye gayret ediyor, bazen de Zengîlere karşı onlarla ittifak kuruyordu. Bu sebeple 546/1151 senesinde Nureddin Dımaşk'ı muhasara etme amacıyla sefere çıktı. Müslümanların birbirleriyle savaşmasını

Dımaşk, 474; Şeşen, *Devlet*, 38; Anonim *Süryânî Kroniği (I. ve II. Haçlı Seferleri)*, çev. İlhan Aslan (İstanbul: Post Yayınevi, 2019), 86.

⁷² Willermus Tyrensis, *Haçlılar Türkler Karşısında: Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 67; Süryânî Mihail, *Vakainâme*, 154; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 1/120-121; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 273.

⁷³ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/206; Stevenson, *The Crusaders in the East*, 165; Ali Beyyûmî, *Kıyâmü'd-devleti'l-Eyyübiyye fi Mısır* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Hadîs, 1952), 76-77; Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabeyliği: Tog-Teginliler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1985), 144; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 273; Şeşen, *Devlet*, 38; Amin Maalouf, *Arapların Göziyle Haçlı Seferleri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: Telos Yayınları, 1998), 424; Sevtap Gölgesiz Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı: Siyasi Tarihi (1099-1187)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), 213.

⁷⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/206; Şükrü Erdoğan, *Eyyübîlerin Zengîlerle Münasebetleri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 47.

⁷⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 273.

⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Bâhir*, 95; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/233; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 1/118; Yavuz Şenbaş, "Nureddin Zengî'nin Gözde Emiri: Esedüddin Şîrkûh", *Selahaddin Eyyübî ve Dönemi*, ed. Abdülhalim Oflaz (İstanbul: Hiperyayın, 2019), 161; Erdoğan, *Eyyübîlerin Zengîlerle Münasebetleri*, 52.

⁷⁷ Ebû Abdullah İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim İbn Şeddâd, *el-A'lâkü'l-hatîre fi zikri ümerâi's-Şam ve'l-Cezîre*, thk. Yahya Zekerıyya Abbâre (Dımaşk: Vizâretü's-Sekâfe, 1991), 1(2)/425. Şeşen ve Kılıç, Nureddin'in burayı İnnîb Savaşı'nda gösterdiği yarıdan ötürü Şîrkûh'a verdiğini söylemektedir. Bk. Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyübî* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021), 25; Mustafa Kılıç, "Şîrkûh el-Mansûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/39/203-204.

arzulamayan Nureddin, Tuğteginliler ile barış müzakereleri gerçekleştirdi. Bu müzakerelerdeki temsilcileri arasında Şîrkûh da vardı. Nihayet 10 Rebûlâhir 546/27 Temmuz 1151 tarihinde barış sağlandı.⁷⁸

Aynı yıl içerisinde (546/1151-1152) Selahaddin, babasından ayrıldı ve amcası Şîrkûh'un yanına gelerek onun hizmetine girdi.⁷⁹ Ayrıca Şîrkûh Halep dolaylarındaki bölgelerde Nureddin'in nâibi oldu.⁸⁰

Birkaç yıl sonra Askalân'a saldıran Haçlılar burayı ele geçirmeyi başardılar.⁸¹ Daha sonra rotalarını Dımaşk'a çevirdiler. Müslümanlar adına endişelenen Nureddin 12 Muharrem 549/29 Mart 1154 tarihinde Şîrkûh kumandasında takriben 1000 kişilik bir birliği Dımaşk Atabeyi Abak'a elçi olarak yolladı. Lakin Abak kendisine tuzak kurulduğunu düşünerek Şîrkûh'u karşılamadı ve ona karşı Haçlılardan yardım istedi. Yaşananlara öfkelenen Nureddin askerleriyle birlikte Dımaşk'a doğru yola çıktı. Haçlılardan evvel davranan Nureddin 3 Safer 549/19 Nisan 1154 senesinde Dımaşk önlerine ulaştı. Uyûnu'l-Fâsreyâ adlı bölgede Şîrkûh'la buluştu. Bir hafta sonra 10 Safer'de Nureddin doğudan Şîrkûh güneyden hücumla geçti. Mukavemet edemeyeceğini anlayan Abak bir süre sonra şehri Nureddin'e teslim etti.⁸²

Dımaşk'ın ele geçirilmesinde Şîrkûh'un büyük katkısı olmuştur. Onun bu yararına karşılık Nureddin onu Dımaşk'a idareci olarak vazifelendirmiş ve şehrin tüm işlerini onun sorumluluğuna vermiştir. Yine aynı yıl içerisinde kendisine Rahbe'yi iktâ olarak vermiştir.⁸³

⁷⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/489-490; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 20/412; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/267-268; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, 5/301.

⁷⁹ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/275; Abû'l-Farac, *Tarih*, 2/391; Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb, *Selahaddin Eyyûbî: Dirâsât fi't-târîhi'l-İslâmî*, thk. Yusuf İbiş (Beyrut: Beysan li'n-Neşr, 1996), 118; Andrew S. Ehrenkreutz, *Saladin* (Albany: State University of New York Press, 1972), 31; Ali Muhammed Sallâbî, *el-Kâid el-mücahid Nureddin Mahmud Zengî şahsiyyetuhû ve asruhû* (Kahire: Müessesetü İkra, 2007), 108; Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyûbî* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021), 25; Erdoğan, *Eyyûbîlerin Zengîlerle Münasebetleri*, 68.

⁸⁰ Mustafa Şakir, *Selahaddin el-fârisü'l-mücahid ve'l-melikü'z-zâhidü'l-müfterâ aleyh* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2003), 40.

⁸¹ Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 158.

⁸² İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/503-504; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/217-218; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/304-306; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 16/371; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, 158-159; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 285; Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye*, 1/525; Turan, *Nureddin Mahmud Zengî ve Devri*, 139-142; Aeişha Marshoud el-Harbi, "Neşâtâtu Nureddin Mahmud Zengî el-askeriyye fi Dımaşk ve Menbic", *Journal of Islamic Jerusalem Studies* 18/3 (2018), 102-103; Demir, "Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şîrkûh Dönemi", 29-30.

⁸³ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/305; Bahaeddin Kök, *Nûruddin Mahmud Bin Zengî ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1992), 66-67. Konuyla alakalı farklı rivayetler için bk. İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 23/284; Stanley Lane-Poole, *Selahaddin Kudretli Sultan ve İslâmın Bütünleştiricisi*, çev. Nice Damar (İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2012), 78; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 286; Şakir, *Selahaddin*, 41; Şeşen, *Selahaddin*, 62; C.H. Becker, "Eyyûbîler", *MEB İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ts.), 4/425.

2.5. Dımaşk'ın Ele Geçirilmesinden Mısır Seferlerine Kadar Şîrkûh'un Faaliyetleri

Dımaşk'ın alınmasının ardından, Nureddin'in bizatihi bulunmadığı vakitlerde Halep çevresindeki Türkmenler Mecdüddin İbnü'd-Dâye'nin, Dımaşk çevresindeki Türkmenler ise Esedüddin Şîrkûh'un idaresi altında bulunuyordu.⁸⁴ İbnü'l-Kalânîsî'nin aktardığına göre Nureddin, Şîrkûh'a 21 Recep 550/20 Eylül 1155 tarihinde yanına gelmesini emretti.⁸⁵ Lakin o, Nureddin'in Şîrkûh'u çağırma sebebini zikretmemiştir. Muhtemelen Nureddin, düzenleyeceği saldırılarda kendisine yardımcı olsun diye Şîrkûh'u davet etmiştir. 1156 ve 1157 senelerinde Nureddin Banyas ve Hârim'i kuşatırken Şîrkûh da beraberindeki askerlerle Suriye'nin kuzeyinde Haçlılara yönelik akınlarda bulundu.⁸⁶

Dımaşk'ın alınmasının ardından Nureddin, bu atabeyliğin önceden Haçlılarla imzaladığı saldırmazlık muahedesini 550-551/1156 tarihinde yeniledi.⁸⁷ Lakin Zilhicce 551-Muharrem 552/Şubat 1157'de Kudüs Kralı III. Baudouin (Baldwin), Banyas civarındaki bir grup Müslümana saldırarak yenilenen antlaşmayı ihlal etti. Bu hadise yaşandığı esnada Nureddin Baalbek'te bulunuyordu. Bu olayı duyan Dımaşk valisi Şîrkûh, yanındaki bir grup Türkmenle hızlıca ülkenin kuzeyindeki Bukayye ovasına giderek Haçlıları mağlup etti. Bu galibiyet sayesinde Nureddin'in Dımaşk'taki itibarı ve kudreti daha da artmış oldu.⁸⁸

Şîrkûh 25 Rebülevvel 552/7 Mayıs 1157 tarihinde çok sayıda Türkmenle birlikte Baalbek'e geldi ve Nureddin'le buluşarak Haçlılarla mücadele etmeyi ve bu amaçla ilk olarak Banyas'ı kuşatmayı kararlaştırdılar.⁸⁹ Willermus, Nureddin'in bu muhasara için Dımaşk etrafındaki kuvvetlerini ve bir emirini çağırdığını ifade etmektedir. Adını zikretmediği bu komutan büyük ihtimalle Şîrkûh'tur.⁹⁰

Nureddin, iki gün sonra Dımaşk'a gelerek kuşatma hazırlıklarına girişti ve 7 Rebülâhîr/19 Mayıs tarihinde Banyas'ı muhasara etti. Bu sırada Banyas'ın dışında bulunan kuvvetlerinden Dımaşk'a bir posta güvercini geldi. Haberde Şîrkûh önderliğindeki Türkmen

⁸⁴ Abdulkadir Turan, "Nureddin Mahmud Zengî'nin Başarılarında Türkmenlerin Katkısı", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33/1 (2018), 225.

⁸⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/509.

⁸⁶ Şeşen, *Devlet*, 39.

⁸⁷ Stevenson, *The Crusaders in the East*, 176; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 286.

⁸⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/521; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/341; Stevenson, *The Crusaders in the East*, 176-177; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 286-287; Fatma İnce, "Nureddin Mahmud'un Haçlılar ve Bizans Devleti ile Münasebetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6/3 (30 Eylül 2019), 1570.

⁸⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/521; Stevenson, *The Crusaders in the East*, 177; Beyyûmî, *Kıyâmü'd devleti'l Eyyûbiyye*, 91; Turan, *Nureddin Mahmud Zengî ve Devri*, 150.

⁹⁰ Tyrensis, *Haçlılar Türkler Karşısında*, 118.

ve Arap birliklerinin, Banyas'ın batısındaki Hûnîn adlı mevkiye Haçlılara karşı zafer kazandığı bildiriliyordu. Habere göre Haçlılar, peşlerindeki yardımcı kuvvetler dışında güzide askerlerinden müteşekkil 100'den fazla atlıyı, kendilerinden az olduğunu tahmin ettikleri Müslümanlara karşı saldırmak için yollamışlardı. Fakat Müslümanlar, düşündüklerinden çok daha fazlaydılar. Yapılan savaş sonucunda Haçlıların çoğu ya esir edildi ya da öldü. Kaçıp kurtulabilenler çok azdı. Öldürülenlerin başları, esirler, birçok seçkin at, mızraklar ve kalkanlar ertesi pazartesi Dımaşk'a geldi ve şehirde gezdirildi.⁹¹ Runciman, Şîrkûh'un mağlup ettiği bu Haçlı birliğinin Banyas'a destek için giden bir kuvvet olduğunu zikretmektedir. Stevenson ise detay vermeyerek, Hûnîn mevkisinde Şîrkûh'un bir zafer elde ettiğini ifade etmekle yetinmiştir.⁹²

Şîrkûh kazandığı bu zaferin ardından süratle Banyas'a giderek Nureddin'e destek oldu ve şehrin güney tarafı zaptedildi.⁹³ Kaçabilenler kalenin iç kısmına sığındı. Uzun uğraşlara rağmen iç kale ele geçirilemedi. Direnişçilerin tam ümitlerini yitirdiği esnada Kudüs Kralı III. Baudouin'in Banyas'a doğru geldiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Nureddin, Banyas'ın güney kısımlarını yakarak geri çekildi.⁹⁴

Ramazân 552/Ekim 1157 tarihinde Nureddin ateşli bir hastalığa yakalandı. Durumu ağırlaşınca kardeşi Nusretüddin (Nasîrüddin) Emir-i Emirân'ın (ö. 560/1164-1165)⁹⁵, Şîrkûh'un ve diğer önemli emirlerin yanına gelmesini emretti. Yapılan istişareler neticesinde Halep'in idaresinin Nusretüddin'e, Dımaşk'ın yönetiminin de Nusretüddin'in nâibi sıfatıyla Şîrkûh'a bırakılmasını vasiyet etti. Sonrasındaysa mecliste hazır bulunanlardan bu vasiyete uyulması için söz aldı. Vaziyeti daha da kötüye giden Nureddin tahtirevanla Halep'teki kalesine taşındı. Şîrkûh ise düşman akınlarını engellemek için Şevval ayının sonuna doğru Dımaşk'a hareket etti.⁹⁶ Bir müddet sonra Nureddin'in şifa bulduğu haberi yayıldı. Akabinde Nusretüddin Harran'a tayin edildi ve Nureddin hâkimiyeti tekrardan tesis etti.⁹⁷ Şîrkûh ise bu esnada Dımaşk'taydı. Nureddin'in afiyet bulunduğunu haber alınca atlılarıyla birlikte hızlıca

⁹¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/522; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/341-342; Erdoğan, *Eyyübîlerin Zengîlerle Münasebetleri*, 49.

⁹² Stevenson, *The Crusaders in the East*, 177; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 287.

⁹³ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 522; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/342.

⁹⁴ Tyrensis, *Haçlılar Türkler Karşısında*, 118-119; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 287.

⁹⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 21/53.

⁹⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/533-534; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/347; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 38/18; Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb, "The Career of Nûr-ad-Dîn", *A History of the Crusades*, ed. Marshall W. Baldwin, thk. Kenneth M. Setton (Madison, Milwaukee, London: The University of Wisconsin Press, 1969), 1/521; Kök, *Nûriddin Mahmûd Bin Zengî*, 60; Mahmud Muhammed Hüveyrî, *Binâü'l-cebheti'l-İslâmiyyeti'l-müttahide* (Dârü'l-Ma'arif, 1992), 97; Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'l-Zengiyyîn fi'l-Mevsil ve bilâdi'ş-Şam* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1999), 301.

⁹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/288.

Halep'e gitti. Kendisini iyi bir şekilde karşılayan Nureddin onun çabasını kutladı ve zaman kaybetmeden düşmana karşı hazırlık yapmak için işe koyuldular.⁹⁸

Nureddin'in hastalığıyla ilgili bir diğer anlatıya göreyse yine aynı yıl içerisinde gerçekleşen büyük bir zelzele sonucu Münkızıoğulları'na ait Şeyzer şehri yıkıldı. Nureddin süratle gelerek bu şehri zapt etti ve onardı.⁹⁹ İbn Ebî Tay'ın rivayetine göre Nureddin buradaki işleri yoluna koyduktan sonra Şeyzer'den ayrılıp Halep'e ait bir şehir olan Sermîn'e doğru hareket etti. Sermîn'de bulunduğu sırada eskiden atlattığı bir illete tutuldu. Bunun üzerine Şîrkûh'u çağırarak ordu kumandanlığı vazifesini ona tevdi etti ve şayet ölürse Nusretüddin'e itaat edilmesini vasiyet etti. Sonrasında Dımaşk'a avdet eden Şîrkûh Haçlı tehlikesine karşı Mercü's-suffer'de¹⁰⁰ kaldı. Nureddin'in iyileşmesinin ardından Halep'e dönen Şîrkûh, Nureddin'e bağlılığını sürdürdü. Nureddin, bu süreçte onun rahatsızlığını fırsat bilerek kendisine ihanet eden Nusretüddin'i ise veliahtlıktan azlederek diğer kardeşi Mevdûd'u veliaht tayin etti.¹⁰¹

Nureddin, 9 Rebûlâhir 553/10 Mayıs 1158 tarihinde Dımaşk'tan hareket ederek Cisrû'l-Haşeb'e doğru yola koyulmuştur. O buraya varmadan önce Şîrkûh beraberindeki Türkmen süvarileriyle Sayda ve çevresindeki bölgelere saldırılar gerçekleştirerek pek çok ganimet ele geçirmiştir. Bunun üzerine harekete geçen Haçlılar pusuya yatmış olan Şîrkûh tarafından bozguna uğratılmıştır. Çoğu öldürülmüş ve kalanlar esir edilmiştir. Müslümanlardan ise yalnızca bir atlı şehit olmuştur.¹⁰²

Ebû Şâme'nin İbn Ebî Tay'dan aktardığına göreyse Şîrkûh'un bu zaferi Nureddin'in ikinci defa hastalanmasından sonra vuku bulmuştur. Onun ifadesine göre ikinci hastalığını atlatan Nureddin Halep'ten Dımaşk'a gelerek Haçlılarla mücadele için hazırlanmıştır. Bu amaçla Eyyûb ve oğullarının da dahil olduğu bir kuvvetin komutasını Şîrkûh'a vererek kendisini Sayda bölgesine yollamıştır. Düşmanı mağlup eden Şîrkûh sonrasında Cisrû'l-Haşeb'e dönerek Nureddin'e katılmıştır. Lakin Ebû Şâme anlatılan bu hadisenin, Nureddin'in

⁹⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/534-535; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/347-348; Mustafa Eğilmez, "Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud", *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 4/825-835.

⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/239-240; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/348-349; Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdâri, *Kenzü'd-dürer ve câmiu'l-gurer: Şühdü'n-nahl min kısmeti feleki'z-Zühal: ed-Dürrü'l-matlûb fî ahbâri devleti Benî Eyyûb*, thk. Saîd Abdülfettah Âşûr (Freiburg-Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1972), 6/422; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, 2/56.

¹⁰⁰ Dımaşk ile Dımaşk'taki bir kasaba veya dağ olan el-Cevlân arasında bir sahradır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/413.

¹⁰¹ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/348-349.

¹⁰² İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk*, 1/537; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/376; Turan, *Nureddin Mahmud Zengî ve Devri*, 156.

ilk hastalığından sonra gerçekleştiğini belirtmiş ve onun her iki hastalığına da Halep'te yakalandığını ifade eden İbn Ebî Tay'ın yanılmış olabileceğini zikretmiştir.¹⁰³

Willermus büyük olasılıkla Cisrû'l-Haşeb hadisesini kastederek bu olayı anlatmış, lakin zikredilen detaylara değinmemiştir. Buna karşın Haçlılara takviye kuvvetin geleceğini öğrenen Nureddin'in, Şîrkûh'un önerisiyle muhasarayı kaldırdığını ve düşmana doğru hareket ettiğini, lakin çok kayıp vermese de yenildiğini ifade etmiştir.¹⁰⁴ Buna göre Şîrkûh, İbn Ebî Tay'ın da aktardığı gibi Sayda yakınındaki zaferinin peşi sıra Nureddin'in yanına gelerek kuşatmaya dahil olmuş olmalıdır.

Nureddin, Zilhicce 553/Aralık 1158-Ocak 1159 tarihinde bu sefer Dımaşk'ta şiddetli bir rahatsızlığa yakalandı. Komutanlarını çağırıp Mevdûd'u veliaht olarak tayin etti ve ona bağlı kalacaklarına dair kendilerinden söz aldı. Sonrasında Mevdûd'a, halihazırdaki vaziyeti haber veren elçiler gönderdi. Bu esnada Halep nâibi İbnü'd-Dâye'nin aldığı tedbirler sayesinde Nureddin'e yapılması planlanan ihtilal ifşa oldu. Bu durumu 14 Muharrem 554/5 Şubat 1159 tarihinde öğrenen Nureddin, olayda adı geçen kimselerin tevkif edilmelerini emretti. Ancak iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan Nusretüddin'in çoktan harekete geçtiği ve Fırat'ı aşarak Dımaşk'a yaklaştığı haberini aldı. Nureddin, ona mâni olmak için Şîrkûh'u görevlendirdi. Yoldayken abisinin iyileştiğini duyan Nusretüddin geri döndü. Şîrkûh da yola devam etmeyip Dımaşk'a avdet etti. Mevdûd ise bu olaylardan habersiz bir şekilde ordusuyla Musul'dan Dımaşk'a doğru harekete geçtiği esnada abisinin iyileştiği haberini aldı. Daha ileri gitmeyip olduğu yerde kalarak vaziyeti araştırması için veziri Cemaleddin el-İsfahânî'yi Dımaşk'a gönderdi. Cemaleddin, 8 Safer/1 Mart tarihinde şehre ulaştı ve Nureddin ile bir araya geldi. Nureddin ona ikramda bulunup kendisiyle birtakım görüşmeler yaptı ve ardından Cemaleddin Dımaşk'tan ayrıldı.¹⁰⁵ Dönüş yolundaki bu kafilede Cemaleddin'in samimi dostu Şîrkûh da askerleriyle birlikte bulunmaktaydı ve 15 Safer/8 Mart'ta beraber yola çıktılar.¹⁰⁶

Nureddin'in Dımaşk yerine Halep'te hastalandığını iddia eden İbn Ebî Tay'ın aktardığına göre vaziyeti araştırmak için Halep'e gelen Cemaleddin çok güzel bir şekilde karşılanıp ağırlanmış ve ardından Musul'a dönmüştür. Nureddin, şükranlarını sunmak için Cemaleddin'in yanında Şîrkûh'u da elçi olarak kıymetli hediyelerle beraber Mevdûd'a

¹⁰³ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/384.

¹⁰⁴ Tyrensis, *Haçlılar Türkler Karşısında*, 125-126.

¹⁰⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dımaşk*, 1/542-544; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/382-383.

¹⁰⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dımaşk*, 1/544.

göndermiştir. Musul'a varan Şîrkûh, şanına yakışır bir şekilde ağırlandıktan sonra Halep'e dönmüştür.¹⁰⁷

İbnü'l-Esîr, İbnü'l-Adîm ve sonraki pek çok müellif bu hadiseyi farklı bir şekilde rivayet etmektedir. Bu anlatıya göre Nureddin, İbn Ebî Tay'ın da belirttiği gibi Halep'te hastalanmıştı. Bu sırada yanında bulunan ve onun ölmesini uman Nusretüddin, fırsattan istifade ederek kale dışında bütün şehri ele geçirdi. Şîrkûh ise bu esnada Humus'ta bulunmaktaydı. Nureddin'in ölüm haberi kendisine ulaşınca şehri ele geçirme niyetiyle hızlıca Dımaşk'a gitti. Lakin Dımaşk'ta bulunan abisi onu bundan menetti ve "Bizi mahvettin! Münasip olan Halep'e dönmendir. Eğer Nureddin hayattaysa ona bu anında destek olursun. Şayet ölmüş ise biz Dımaşk'tayız. Burada istediğimizi yaparız." dedi. Bu sözleri işiten Şîrkûh derhal Halep'e geldi ve hızlıca kaleye çıktı. Nureddin'in hayatta olduğunu görünce onu herkesin görebileceği yüksek bir yere çıkardı ve konuştu. Halk ilk anda inanmasa da sonradan konuşan kişinin Nureddin olduğunu fark etti. Nihayet insanlar Nusretüddin'in etrafından dağıldı. O da biçare Harran'a döndü.¹⁰⁸ Böylelikle Şîrkûh yine hassas bir zamanda vaziyete müdahil olarak Nureddin'in iktidarının devamını sağladı.

Şîrkûh, 555/1160 yılında hac yapmak için Dımaşk'tan hareket etmiş ve önceden hiç kimsenin izlemediği bir rotayı takip ederek Mekke'ye varmıştır.¹⁰⁹ İbn Ebî Tay, İsfahânî ile birlikte onun hacca gidişini 556/1160-1161 senesi olarak kaydetmiş ve bu yolculuğu biraz daha detaylı aktarmıştır.¹¹⁰

Son olarak Zilkade 556/1161 Ekim-Kasım tarihinde Baalbek'te bulunan esirlerin gerçekleştirdiği isyanın bastırılmasını da Şîrkûh sağlamıştır.¹¹¹ Şîrkûh'un Mısır seferine kadarki faaliyetleriyle ilgili Lane-Poole şu ifadeleri kullanmıştır: "Şîrkûh kuşkusuz Nureddin'in savaşlarında, Hârim'in 1162'de kuşatılmasında ve elli Suriye kalesinin peş peşe

¹⁰⁷ Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/383-384.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/266-267; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 1/340-341; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 1/130-131; Ebü'l-Fidâ', *el-Muhtasar*, 3/35; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-epsâr*, 27/63-64; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, 5/286; Kâmil b. Hüseyin b. Muhammed b. Mustafa el-Pâli el-Halebî el-Gazzî, *Nehrü'z-zehab fî târihi Haleb* (Halep: Dârü'l-Kalem, 1999), 3/83; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, ed. Mahir İz (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 5/251.

¹⁰⁹ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 23/284; İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikin ve Amid Tarihi*, 125; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/276; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 2/481; Ebü'l-Fidâ', *el-Muhtasar*, 3/38; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, 2/62; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-epsâr*, 27/71; Lane-Poole, *Selahaddin*, 81. İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 23/284; İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikin ve Amid Tarihi*, 125; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/276; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 2/481; Ebü'l-Fidâ', *el-Muhtasar*, 3/38; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, 2/62; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-epsâr*, 27/71; Lane-Poole, *Selahaddin*, 81.

¹¹⁰ İmâdüddin Muhammed b. Safiyyüddin Muhammed b. Hâmid el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Bustânü'l-câmi' li-cemi'i tevârihi ehli'z-zamân*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2002), 383; Ebû Şâme el-Makdisî, *Ravzateyn*, 1/390.

¹¹¹ İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikin ve Amid Tarihi*, 128.

ele geçirilmesinde belirgin bir rol oynamış, onun sayesinde Zengî'nin tedbirli oğlunun krallığı kuzeyde Selçuklu Sultanlığına, Rum sınırında Maraş'a ve güneye doğru Hermon dağı eteğindeki Banyas'a ve Havran'daki Busra'ya kadar uzanmıştır."¹¹²

Sonuç

İmâdüddin Zengî'nin Musul ve Halep Atabeyi olarak atanmasıyla temelleri atılan Zengî Atabeyliği, Haçlılarla mücadelede büyük bir rol üstlenmiştir. Haçlıları defetmek için evvela Müslümanların bir olması gerektiğine inanan İmâdüddin, bölgedeki Müslüman yönetimlerle de uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu niyetle giriştiği bir savaşta aldığı yenilgi sonrası Şîrkûh ve Eyyûb ile tanışan İmâdüddin, onlardan gördüğü yardımı unutmamış ve yanına sığındıkları vakit onlara kucak açmıştır. İmâdüddin'in vefatının ardından Eyyûb ve Şîrkûh ayrılmış, Şîrkûh Nureddin Zengî'nin emri altında kalırken Eyyûb Tuğteginlilerin hizmetine girmiştir. Bu dönemden itibaren Zengîler içerisinde daha etkin hale gelen Şîrkûh'un ilk ve belki de en önemli faaliyeti Nureddin'i Halep'e getirerek hâkimiyetini tesis etmesidir. Nureddin'e bağlılığını ilk andan itibaren sürdüren Şîrkûh, İmâdüddin'in vefatıyla oluşan krizi sorunsuz bir şekilde yönetmiş, Cemaleddin'e katılmayı kabul etmemiş ve Nureddin'in Halep hâkimi olmasını sağlamıştır. Bu davranışıyla o, tarihte iz bırakmış bir lider olan Nureddin Zengî'nin bu şöhretini elde etmesinde katkısı bulunan en önemli kişi olmuştur. Bununla birlikte Şîrkûh askeri kabiliyetleri sayesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Fâmiye yakınında alınan mağlubiyet sonrası elde edilen İnab zaferi bunun en bariz örneğidir. Üstün kabiliyetlere haiz bir kumandan olmakla beraber aynı zamanda iyi bir diplomat ve yönetici olan Şîrkûh, Dımaşk'ın Zengîlere katılması için Nureddin adına elçilik vazifesini üstlenmiştir. Nureddin'in hastalık geçirdiği zamanlarda devletin devamlılığına önemli katkılar sağlayan kişi de aynı şekilde Şîrkûh'tur.

Kaynakça

Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus). *Abû'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1950.

Alptekin, Coşkun. *Dımaşk Atabegliği: Tog-Teginliler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1985.

Alptekin, Coşkun. *The Reign of Zangi (521-542/1127-1146)*. Michigan: Londra Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.

¹¹² Lane-Poole, *Selahaddin*, 81-82.

- Anonim *Süryânî Kroniği (I. ve II. Haçlı Seferleri)*. çev. İlhan Aslan. İstanbul: Post Yayınevi, 2019.
- Âşûr, Fayid Hammad Muhammed. *el-Cihâdü'l-İslâmî zıdde's-Salîbiyyîn fi'l-asri'l-Eyyûbî*. Kahire: Dârü'l-İ'tisam, 1983.
- Âşûr, Saîd Abdülfettah. *el-Hareketü's-Salîbiyye: safha müşerrefe fi târihi'l-cihâdi'l-İslâmî fi'l-usûri'l-vustâ*. 2 Cilt. Kahire: Mektebü'l-Enclu'l-Mısriyye, 2010.
- Bâ Mahreme, Abdullah et-Tayyib b. Abdullah b. Ahmed. *Kılâdetü'n-nahr fi vefeyâti a'yâni'd-dehr*. thk. Bû Cum'a Mükri - Halid Zevvârî. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l Minhac, 2008.
- Basuğuy, Bedrettin. *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyubiler El-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249)*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.
- Batur, D. Ahsen. *Kürdoloji Yalanları*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- Becker, C.H. "Eyyûbîler". *MEB İslâm Ansiklopedisi*. 4/424-429. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ts.
- Beyyûmî, Ali. *Kıyâmü'd-devleti'l-Eyyûbiyye fi Mısır*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Hadîs, 1952.
- Beyyûmî, Muhammed Receb. *Selahaddin el-Eyyûbî: kâhirü'l-udvâni's-Salîbî*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1998.
- Bündârî, Ebû İbrahim el-Feth b. Ali b. Muhammed. *Senâ'l-berki's-Şâmî*. thk. Fethiye Nebrâvî. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1979.
- Bündârî, Ebû İbrahim el-Feth b. Ali b. Muhammed. *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra: Tevârihu devleti Âl-i Selcûk*. Mısır: Matbaatü'l-Mevsûât, 1900.
- Cenedî, Ebû Abdullah Bahaüddin Muhammed b. Yusuf b. Yakub. *es-Sülûk fi tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk (Târîhü'l-Cenedî - Tabakâtü'l-Cenedî)*. thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn el-Ekva' el-Hivâlî. 2 Cilt. San'a: Mektebetü'l-İrşad, 2. Basım, 1993.
- Cevdet Paşa, Ahmet. *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*. ed. Mahir İz. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Basım, 1985.
- Demir, Ahmet. "Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şîrküh Dönemi". *Eyyûbîler: Siyasi Tarih*. ed. Ziya Polat. 17-92. Ankara: İlâhiyât, 2020.
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.

- Devâdâri, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek. *Kenzü'd-dürer ve câmiu'l-gurer: Şühdü'n-nahl min kısmeti feleki'z-Zühal: ed-Dürrü'l-matlûb fî ahbâri devleti Benî Eyyûb*. thk. Saîd Abdülfettah Âşûr. 9 Cilt. Freiburg-Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1972.
- Dihhudâ, Mirza Ali Ekber. *Lugatnâme*. thk. Muhammed Muîn - Seyyid Cafer Şehîdî. 16 Cilt. Tahran: Müessesetü İntişârât ve Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahran, 2. Basım, 1337.
- Durant, Will. *Kıssatü'l-hadâre*. çev. Muhammed Bedrân. 42 Cilt. Beyrut-Tunus: Dârü'l-Cîl, 1988.
- Ebû Rîde, Cemal Ahmed. “Sîretü'l-batal Esedüddîn Şîrkûh ve devruhû fi dammi Mısır ila bilâdi-ş Şam”. *Mecelletü câmiati-l isrâ li'l-ulûmi-l insâniyye* 6 (1440 2019), 65-86.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman. *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn [en-Nûriyye ve's-Salâhiyye]*. thk. İbrahim ez-Zeybek. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Ebû Zer el-Halebî, Muvaffakuddin Ahmed b. İbrahim b. Muhammed (Sıbt İbnü'l-Acemî). *Künûzü'z-zeheb fî târihi Haleb*. thk. Şevki Şa's - Falih Bekkûr. 2 Cilt. Halep: Dârü'l-Kalemi'l-Arabî, 1996.
- Ebü'l-Fidâ', İmâdüddin İsmail b. Ali b. Mahmud. *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*. 4 Cilt. Kahire: el-Matbaatü'l-Hüseyniyyeti'l-Mısriyye, 1907.
- Eğilmez, Mustafa. “Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud”. *Türkler*. 4/825-835. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Ehrenkreutz, Andrew S. *Saladin*. Albany: State University of New York Press, 1972.
- Erdoğan, Şükrü. *Eyyûbîlerin Zengilerle Münasebetleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Gazzî, Kâmil b. Hüseyin b. Muhammed b. Mustafa el-Pâli el-Halebî. *Nehrü'z-zeheb fî târihi Haleb*. 3 Cilt. Halep: Dârü'l-Kalem, 2. Basım, 1999.
- Gibb, Sir Hamilton Alexander Roskeen. *Selahaddin Eyyûbî: Dirâsât fî't-târîhi'l-İslâmî*. thk. Yusuf İbiş. Beyrut: Beysan li'n-Neşr, 2. Basım, 1996.
- Gibb, Sir Hamilton Alexander Roskeen. “The Career of Nûr-ad-Dîn”. *A History of the Crusades*. ed. Marshall W. Baldwin. thk. Kenneth M. Setton. 1/513-527. Madison, Milwaukee, London: The University of Wisconsin Press, 2. Basım, 1969.

- Gürbüz, Osman. "İktidara Uzanan Yolda Eyyübî Ailesinin Serüveni". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 48 (2013), 387-405.
- Hanbelî, Ahmed b. İbrahim. *Şifâü'l-kulûb fi menâkıb-i Benî Eyyûb*. thk. Medîhatü eş-Şerkâvî. Mektebü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1996.
- Harbi, Aisha Marshoud el-. "Neşâtâtu Nureddin Mahmud Zengî el-askeriyye fi Dımaşk ve Menbic". *Journal of Islamic Jerusalem Studies* 18/3 (2018), 97-108.
- Hüveyrî, Mahmud Muhammed. *Binâü'l-cebheti'l-İslâmiyyeti'l-müttahide*. Dârü'l-Ma'arif, 1992.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah b. Abdullah b. Hüseyin. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Amr b. Garame el-Amravî. 80 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- İbn Fazlullah el-Ömerî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahya. *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emsâr*. thk. Hamza Ahmed Abbas. 27 Cilt. Abudabi: el-Mecmaü's-Sekafî, 2003.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasan. *Kitâbü'l-iber ve dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsarahüm min zevi's-sultani'l-ekber*. thk. Halil Şehâde. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebû Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1978.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Cîze: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 2003.
- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf. *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kahire*. 16 Cilt. Mısır: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşad, ts.
- İbn Vâsıl, Ebû Abdullah Cemaleddin Muhammed b. Salim. *Müferricü'l-kürûb fi ahhâri Benî Eyyûb*. thk. Cemaleddin eş-Şeyyâl. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Emîriyye, 1957.
- İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kasım Kemaleddin Ömer b. Ahmed. *Buğyetü't-taleb fi târîhi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kasım Kemaleddin Ömer b. Ahmed. *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*. Dımaşk: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996.

- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *et-Târîhü'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atabekiyye*. thk. Abdülkadir Ahmed Tuleymât. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, ts.
- İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yusuf b. Ali. *Meyyâfârikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*. çev. Ahmet Savran. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1992.
- İbnü'l-Furât, Nâsırüddîn Muhammed b. Abdürrahim b. Ali. *Târîhu İbni'l-Furât (Târîhü'd-düvel ve'l-mülûk)*. thk. Hasan Muhammed eş-Şemmâ. 9 Cilt. Basra: Matbaatü Haddâd, 1967.
- İbnü'l-İbrî, Ebü'l-Ferec Barhebraeus Yuhanna. *Târîhu muhtasari'd-düvel*. thk. Anton Sâlhânî el-Yesûî. Beyrut: Dâru's-Şark, 3. Basım, 1992.
- İbnü'l-Kalânîsî, Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed b. Ali. *Târîhu Dımaşk*. thk. Süheyl Zekkâr. Dımaşk: Dâru Hassân, 1983.
- İbnü'l-Verdî, Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer. *Târîhu İbni'l-Verdî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- İbnü's-Şihne, Ebü'l-Velîd Muhibüddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Ravzü'l-menâzir fi' ilmi'l-evâil ve'l-evâhir*. thk. Seyyid Muhammed Mühennâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İnce, Fatma. "Nureddin Mahmud'un Haçlılar ve Bizans Devleti ile Münasebetleri". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6/3 (30 Eylül 2019), 1551-1579.
- İsfahânî, İmâdüddin Muhammed b. Safiyyüddin Muhammed b. Hâmid el-Kâtib. *el-Bustânü'l-câmi' li-cemi'i tevârîhi ehli'z-zamân*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2002.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz. *Kudüs Haçlı Krallığı: Siyasi Tarihi (1099-1187)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Karakuş, Nadir. *Nureddin Zengî*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Karaoğlu, Mehmet Cevat. *Büyük Selçuklu Devleti Vezirleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2011.

- Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. thk. Mahmud Abdülkadir el-Arnaût. 6 Cilt. İstanbul: Ma'hedü'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye (IRCICA), 2010.
- Keleş, Nevzat. "İnsanların En Kibarlarından: Selçukluların Bağdad Şahnesi Bîhrûz el-Hâdim". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30/2 (23 Ocak 2016), 451-477.
- Keleş, Nevzat. *Şeddâdiler Devleti Tarihi (951-1199)*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Kök, Bahaeddin. *Nûruddin Mahmûd Bin Zengî ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II (İkinci İmparatorluk Devri)*. 3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 5. Basım, 2017.
- Kuşçu, Ayşe Dudu. "Eyyübîler". *İslam Tarihi ve Medeniyeti: Abbasiler Döneminde Kurulan Devletler (IX-XIII. yy)*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Kütük, Ahmet. "Nureddin Mahmud Zengî'nin Kuzey Sınırdaki Hristiyan Devletlerle İlişkileri (1146-1174)". *Journal of Islamic Jerusalem Studies* 18/3 (2018), 51-68.
- Lane-Poole, Stanley. *Selahaddin Kudretli Sultan ve İslamın Bütünleştiricisi*. çev. Nice Damar. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2012.
- Maalouf, Amin. *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Telos Yayınları, 2. Basım, 1998.
- Makdisî, Muhammed b. Ebû Bekr İbn Ebü'l-Vefâ. *İkâzü'l-gâfil bi sîreti'l-meliki'l-âdil Nureddin eş-şehîd*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. Beyrut-Sayda: Mektebetü'l-Asriyye, 2006.
- Makdisî, Mahmud. *Nüzhetü'l-enzâr fi acâibi't-tevârih ve'l-ahbâr*. thk. Muhammed Mahfuz - Ali ez-Züvârî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- Makrîzî, Takıyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkadir b. Muhammed. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. thk. Abdülkadir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Makrîzî, Takıyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkadir b. Muhammed. *İttiâzü'l-hunefâ bi-ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtümiyyîne'l-hulefâ*. thk. Cemaleddin eş-Şeyyâl - Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed. 3 Cilt. el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1996.

- Mantran, Robert. "Humus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/370-373. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Marin, François Louis Claude. *Mısır ve Suriye Sultanı Selahaddin'in Tarihi*. çev. Heval Bucak. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2020.
- Merçil, Erdoğan. "Şahne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/292-293. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Murray, Alan V. (ed.). *the Crusades An Encyclopedia*. Oxford: ABC-CLIO, 2006.
- Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed. *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1949.
- Oflaz, Abdülhalim. "Eyyübî Ailesinin İlk Dönem Tarihleri". *Iğdır Üniversitesi* 7 (2016), 37-60.
- Oğuzoğlu, Yusuf. "Dizdar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/480-481. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Müsterşid-Billâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/145-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Polat, Ziya. "Nureddin Zengî Döneminde Şirküh'un Faaliyetleri". *Eyyübîler'de Siyasî ve Ekonomik İlişkiler*. 139-155. İstanbul: Hiperyayın, 2020.
- Rosebault, Charles J. *Selahattin Eyyubi İslam'ın Kılıcı*. çev. Özgür Özol. İstanbul: Nokta Kitap, 2012.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi: Kudüs Krallığı ve Frank Doğu: 1100-1187*. çev. Fikret Işıltan. 3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Basım, 2019.
- Safedî, Halil b. İzzeddin Aybeg b. Abdullah. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2000.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *el-Kâid el-mücahid Nureddin Mahmud Zengî şahsiyyetuhû ve asruhû*. Kahire: Müessesetü İkra, 2007.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *es-Sultan eş-şehid İmâdüddin Zengî şahsiyyetuhû ve asruhû*. Kahire: Müessesetü İkra, 2007.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Selahaddin el-Eyyübî ve cühûduhû fi tahrîri Beyti'l-Makdis*. Beyrut: Dârü'l-Maarif, 2008.

- Sevim, Ali - Merçil, Erdoğan. *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Şemseddin Yusuf b. Kızıoğlu. *Mir'âtü'z-zamân fi tevârîhi'l-a'yân*. thk. İbrahim ez-Zeybek. 23 Cilt. Dımaşk: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2013.
- Stevenson, W. B. *The Crusaders in the East*. Cambridge: Cambridge University Press, 1907.
- Süryânî Mihail. *Süryânî Patrik Mihail'in Vakainâmesi: 2. kısım: 1042-1195*. çev. Hrant D. Andreasyan. TTK Kütüphanesi, 1944.
- Şakir, Mustafa. *Selahaddin el-fârisü'l-mücahid ve'l-melikü'z-zâhidü'l-müfterâ aleyh*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2. Basım, 2003.
- Şenbaş, Yavuz. "Nureddin Zengî'nin Gözde Emiri: Eseddüddîn Şîrkûh". *Selahaddin Eyyübî ve Dönemi*. ed. Abdülhalim Ofraz. 159-180. İstanbul: Hiperyayın, 2019.
- Şeref Han, Şerefeddin b. Şemseddin Bitlisî. *Şerefnâme*. thk. Vladimir Zernov Velyaminov. Tahran: Esâtîr, 1957.
- Şeşen, Ramazan. "Eyyübîler". *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Şeşen, Ramazan. "İmâdüddin el-İsfahânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/174-176. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Şeşen, Ramazan. *Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyübî*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 5. Basım, 2021.
- Şeşen, Ramazan. *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Şeşen, Ramazan. *Selahaddin Eyyübî ve Dönemi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.
- Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhü'l-Zengiyyîn fi'l-Mevsil ve bilâdi's-Şam*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1999.
- Togan, Ahmet Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*. 2 Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 3. Basım, 1981.
- Turan, Abdulkadir. *Nureddin Mahmud Zengî ve Devri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Turan, Abdulkadir. "Nureddin Mahmud Zengî'nin Başarılarında Türkmenlerin Katkısı". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33/1 (2018), 205-234.

Tyrensis, Willermus. *Haçlılar Türkler Karşısında: Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)*. çev. Ergin Ayan. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

Uleymî, Ebü'l-Yümn Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman. *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halil*. thk. Adnan Yunus Abdülmecid Nebâte. 2 Cilt. Amman: Mektebetü Dendîs, 1999.

Vardan, Müverrih. *Türk Fütuhâtı Tarihi: (889-1269)*. İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1937.

Yakıt, İsmail. "Selahattin Eyyubî'nin Nesebi". *BELLETEN* 83/297 (2019), 469-484.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-İber fî haberi men gaber*. thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. 52 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1993.